

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 29 Mayıs 2022

Gönderim Tarihi: 15 Nisan 2022
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2022

Atf Künyesi: Yiğit, N. & Sağlamtimur, N. (2022). Kitle İletişim Aracı Olarak Kibrit Kutusu: Sağlık Konulu Sosyal Mesaj İçeren Kutuların Analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 43-61.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1104191>

KİTLE İLETİŞİM ARACI OLARAK KİBRİT KUTUSU: SAĞLIK KONULU SOSYAL MESAJ İÇEREN KUTULARIN ANALİZİ

Nergiz YİĞİT*

Haluk SAĞLAMTİMUR**

Öz

Günümüzde kültürel belleğin somut kalıntılarından biri olarak kabul edilen kibrit ve kutusu, temel tüketim malı olması nedeniyle 2000'lerin başına dek Türkiye'de gündelik yaşamın önemli bir parçası olmuştur. Teknik işlevi yanısıra, kutular üzerinde yer alan grafik öğeler aracılığıyla toplumu bilinçlendirmeyi ve farkındalık yaratmayı amaçlayan sosyal mesajların aktarılması için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacı, kibrit kutusunun kamu kurum/kuruluşları ve dernek/vakıf gibi kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşları tarafından kullanılan bir kitle iletişim aracı olarak fonksiyonel önemini ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında Haluk Sağlamtimur Kibrit Kutusu Koleksiyonunun bir kısmını oluşturan sosyal mesaj içerikli örnekler temalarına göre 21 ana başlık altında sınıflandırılmış ve sağlık konulu sosyal mesaj içeren 9 ana başlıkta yer alan 116 örnek içerik analizi ile incelenmiştir. İmal tarihi belli olmayan örnekler, dönemin sosyo politik ortamı değerlendirilerek ve efemera çalışmalarına yönelik kaynaklar incelenerek, makalenin yazarları tarafından imal tarihi aralığı atanmıştır. Nitel analizler sonucunda elde edilen tablodaki veriler tema, marka, ilgili kurum/kuruluş, tarih, mesaj iletim yöntemi ve kutu üstündeki mesaj sayısı açısından frekans analizine tabi tutulmuştur. İncelemeler sonucunda, örneklem çerçevesinde en sık ele alınan sağlık temasının “İşçi Sağlığı” olduğu, sağlık konusuna yönelik en kapsamlı mesajın “Thalassemi ile Savaşım” kibrit serisiyle hedef kitleye ulaştırıldığı, en çok kullanılan mesaj iletim yönteminin piktogramla desteklenmiş slogan olduğu, bir kutu üstünde en çok mesajın 3 farklı mesaj içeren “Organ Bağışı” konulu örnek aracılığıyla iletildiği, sağlık konulu sosyal mesajların yoğunlaştığı tarih aralığının 1980'lerin başları ile 1990'ların ortaları olduğu ve kibrit kutularının en çok Bakanlıklar tarafından sosyal mesaj iletmek amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstriyel Arkeoloji, Taşınır Endüstri Mirası, Efemera, Kibrit Koleksiyonu, Toplumsal Farkındalık.

* Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Buca/İzmir/Türkiye.

E-Posta: nergiz.yigit@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-5630-7904>.

** Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Bornova/İzmir/Türkiye.

E-Posta: haluk.saglamtimur@ege.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4732-7006>.

*** Bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalında Doç. Dr. Ahmet Uhri danışmanlığında gerçekleştirilmekte olan Nergiz Yiğit'in “Arkeolojik Metodoloji'nin Endüstriyel Arkeoloji Bağlamında Haluk Sağlamtimur Kibrit Kutusu Koleksiyonuna Uygulanması” adlı doktora tezine dayandırılarak hazırlanmıştır.

Matchbox as A Mass Media: Analysis of the Matchbox that Contains Social Message on Health

Abstract

Today, matchbox, which is considered in one of the tangible remnants of cultural memory, has become an important part of daily life until the early 2000s due to being a basic consumer good. Besides its technical function, it has been also utilized as a tool for the transmission of social messages that aimed to raise public awareness through the graphic elements on the box. The aim of this study is to demonstrate the functional importance of the matchbox as a mass media used by governmental institutions and non-profit/non-governmental organizations such as associations/ foundations. Within the scope of the study, the samples with social messages that constitute a part of the Haluk Sağlamtimur Matchbox Collection were classified under 21 main headings according to the themes of social message and 116 samples in 9 main headings which contain the social messages on health were analyzed by content analysis. Samples with an unspecified dates of manufacture were assigned a date range of manufacture by the authors of the article by evaluating the socio-political environment of the period and examining the sources for ephemeral studies. The data obtained as a result of qualitative analyses were subjected to frequency analysis in terms of theme, brand, relevant institution/organization, date, message transmission method, and number of messages on the box. As a result of the examinations, within the framework of the sample, it has been determined that the most frequently discussed health theme is "Worker's Health", the most comprehensive message on the health issues is delivered to the target group with the match series "The War on Thalassemia", the most commonly used message transmission method is the pictogram-supported slogan, the most messages on a box are transmitted through the example on "Organ Donation" contains 3 different messages, the date range on health is intensified between the date range the early 1980s and mid-1990s, and that matchboxes were mostly used by ministries to convey social messages.

Keywords: Industrial Archaeology, Movable Industrial Heritage, Ephemera, Match Collection, Social Awareness

Giriş

Türkiye’de 1980’lerin başından 2000’li yıllara kadar gerek devlet eliyle gerekse dernek/vakıf gibi sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülmüş olan toplumu bilinçlendirme ve farkındalık yaratma çalışmalarının günümüze dek ulaşan somut kalıntılarından biri olan kibrit kutularının bilimsel yöntemlerle incelendiği bu çalışma, kibrit kutusunun kitle iletişim aracı olarak fonksiyonel önemini ortaya koyarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışma kapsamında incelenen somut kalıntılar, Haluk Sağlamtimur’a ait kibrit kutusu koleksiyonunda yer almaktadır. Koleksiyonda bulunan yaklaşık 25.000 kibritin 10.000’i yerli imalattır. Amaca yönelik seçilmiş örneklem, Türkiye’de faaliyet göstermiş olan kibrit fabrikalarında üretilerek perakende satışa sunulan sosyal mesaj içerikli kibrit kutularını kapsamaktadır. Örneklem büyüklüğü 279’dur. Sosyal mesaj içerikli 279 kibrit kutusu temalarına göre 21 ana başlık altında sınıflandırılmıştır. Başlıklardan 9 tanesinin sağlık temalı olduğu görülmektedir (Tablo 1). Bu çalışma kapsamında incelenen örneklem, sağlık temalı sosyal mesaj içeren 116 adet kibrit kutusuyla sınırlanmıştır.

Sağlık temalı konu başlıkları altında yer alan örnekler içerik analizi yöntemiyle incelenerek ön ve arka yüzlerinde yer alan değişkenler belirlenmiştir. Marka, imal yılı, ilgili kurum/kuruluş gibi değişkenler benzerlik/farklılıklarına göre gruplandırılarak seriler belirlenmiştir. Tarihlendirme sürecinde Kocabıyık’ın (2012) Tunca Varış Sigara Paketi Koleksiyonu’nu örneklem olarak incelediği çalışmada kullanılan değişken analizi yöntemine ek olarak dönemin Pul Emisyon Programları¹ ve efemera² çalışmalarına yönelik kaynaklar taranarak konuyla ilgili veriler değerlendirilmiştir.

¹PTT’nin resmi web sayfasında Emisyon Programı’nın yıllık olarak hazırlandığı ve programda yer alacak konuların Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinden, Başbakanlıktan, Bakanlıklardan, Genelkurmaydan, Üniversitelerden, vakıf ve derneklerden, kamu kurumlarından alınan çeşitli öneriler ve PTT şubesinin tespit ettiği önemli olaylar/ konular arasından seçilerek bir komisyon tarafından değerlendirildiği belirtilmiştir (<https://www.ptt.gov.tr/Sayfalar/Posta/PulVeFilateli.aspx>, Erişim Tarihi: 30.03.2022).

²“Günlük hayatın kısa süreli, geçici dokümanları” (Rickards’dan akt. Güner, 2020: 204)

Tablo 1. Sosyal mesaj içeren kibrit kutularının konu başlıklarına göre sınıflandırılması

Konu Başlığı	Adet	Konu Başlığı	Adet	Konu Başlığı	Adet
Aile Planlaması	17	İşçi Sağlığı	61	Çevre	22
Thalassemi	14	Engellilere Yönelik	2	Orman	14
Organ Bağışı	4	İş ve İstihdam	7	Trafik Kuralları	46
Kan Bağışı	7	Okuma-Yazma Seferberliği	2	Trafik İşaretleri	37
Verem Savaşı	2	Ekmek İsrafi	9	Turizm	14
Türkiye Aşı Kampanyası	6	Yardımlaşma	3	Gazilerimiz	2
Diş Sağlığı	3	Donanmanın Önemi	3	Havacılığa Özendirme	4

Örneklem Büyüklüğü 279

1. Sağlık Konulu Sosyal Mesaj İçeren Kibrit Kutularının İçerik Analizi

Örneklem kapsamında sağlık konusunda toplumu bilinçlendirmek ve farkındalık yaratmak için kamu kurum/kuruluşları ve dernek/vakıf gibi kar amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşları tarafından kitle iletişim aracı olarak kullanılmış olan 116 adet kibrit kutusu tespit edilmiştir. Sağlık konulu örnekler aile planlaması, Thalassemi ile savaşım, organ bağışı, kan bağışı, verem savaşı, Türkiye aşı kampanyası, diş sağlığı, işçi sağlığı ve engellilere yönelik olmak üzere 9 konu başlığı altında sınıflandırılmıştır. Her konu başlığı için örnekler üzerine basılmış olan değişkenlerin tek tek kayıt altına alındığı değişken analizi tablosu hazırlanmıştır. Kibrit kutuları üstünde yer alan bilgilendirme cümleleri, sloganlar, piktogramlar³, ilgili kurum/kuruluş bilgileri içerik analizi ile incelenmiştir. İmal tarihi belli olmayan örneklere, kibrit kutuları üzerindeki değişkenler değerlendirilerek, dönemin sosyo politik ortamı araştırılarak ve efemera çalışmalarına yönelik kaynaklar incelenerek, makalenin yazarları tarafından imal tarihi aralığı atanmıştır.

1.1. Aile Planlaması Konulu Kibrit Kutuları

Aile planlaması konu başlığı altında 17 adet kibrit kutusu incelenmiştir. Dikkat çekici fon renkleri üzerine konumlandırılan sosyal mesajların bilgilendirme cümlesi veya slogan niteliğindeki tipografik öğelerle ya da piktogram niteliğindeki görsel öğelerle hedef kitleye ulaştırıldığı görülmektedir. Marka kimliğine yönelik öğeler incelendiğinde aile planlaması konulu sosyal mesajların Kav, Tekel ve Malazlar (Yak-Çıra) olmak üzere 3 farklı kibrit işletmesi tarafından imal edilen kibrit kutuları üzerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır (Figür 1).

³ Piktogramlar, ilgili oldukları konuyu doğrudan temsil eden ve genellikle stilize edilmiş, silüet şeklinde ve kolay algılanma, çabuk öğrenilme özellikleri olan imge bağlantılı simgeler olarak betimlenmiştir (Becer, 1999: 197).

Figür 1. Aile planlaması konulu örnekler⁴

Yeşil ve mavi fon renkli Kav markalı örnekler üzerinde 1986 yılında imal edilmiş oldukları bilgisi yer almaktadır. Kısa bilgilendirme cümleleri ve sloganlar aracılığıyla iletilen sosyal mesajların içeriğinde aile planlamasının çekirdek aile, gelecek nesiller ve ülke ölçeğinde sağlık, mutluluk, refah ve barış açısından önemi vurgulanmaktadır. Toplum, aile planlamasına katılmak ve istenmeyen gebeliklerden korunmak için aile planlaması merkezlerine yönlendirilmektedir (Tablo 2).

Koç Grubu iştiraki olan Kav Orman Sanayi markasını taşıyan 1986 tarihli serinin Vehbi Koç Vakfı'nın desteklediği sivil toplum kuruluşlarından biri olan Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı (TAPV)⁵ çalışmaları kapsamında imal edilmiş olabileceği bu araştırma makalesinin yazarları tarafından düşünülmektedir.

Sarı ve kırmızı fon renkli örnekler üzerinde Türkiye Haritası önünde çekirdek aile silüetinden oluşan kompozisyon bulunmaktadır. Bu piktogram aracılığıyla aile planlamasının ülke nüfusu artışı üzerindeki etkisi vurgulanmıştır. Kav markalı örnekte sadece piktogram kullanılmışken; Tekel ve Malazlar (Yak-Çıra) markalı örneklerde aynı piktogram farklı sloganlarla desteklenmiştir (Tablo 2).

⁴ Figürlere ait görsellerin kaynağı "Haluk Sağlamtimur Kibrit Kutusu Koleksiyonu" olup, görseller yazarlar tarafından fotoğraflanmıştır.

⁵ Web tabanlı Vehbi Koç Vakfı Ansiklopedisi'nde kısa adı TAPV, Türkiye Aile Planlaması Vakfı ya da TAP Vakfı olarak bilinen vakfın Kasım 1985 yılında kurulduğu ve Ocak 1986 itibarıyla Türkiye'de ekonomik ve sosyal gelişmeyle dengeli bir nüfus artış hızına ulaşılması için çalışmalarda bulunduğu belirtilmiştir (<https://ansiklopedi.vkv.org.tr>, Erişim Tarihi: 16.03.2022).

Tablo 2. Aile planlaması konulu kibrit kutuları üzerindeki değişkenlerin analizi

Mesaj İçeriği	Mesaj Türü	Marka	Tarih	İlgili Kurum / Kuruluş	Adet	Seri
Aile planlaması, istediğiniz ara ile arzu ettiğiniz sayıda çocuk sahibi olmaktadır.	Slogan	Kav	1986	Belirtilmemiş	1	1
Aile planlamasına katılın. İstenmeyen gebeliklerden korunun.					1	
Doğan her çocuk keder değil, sevinç getirsin. Bakabileceğimiz kadar çocuk sahibi olalım.					2	
Güçlü olmak için nüfusun hızla artışı değil, sağlıklı ve eğitilmiş nesiller gerek.					2	
İstenmeyen gebeliğin önlenmesi için, çevredekilerde aile planlaması merkezine başvurun.					1	
Mutlu aileler ve sağlıklı çocuklar için istenmeyen gebeliklerden sakıyalım.					1	
Ülkenin hızlı nüfus artışı sürekli barışı tehlikeye sokar.					1	
Yapabileceğin kadar değil, bakabileceğin kadar çocuk sahibi ol.					2	
Türkiye haritası önünde çekirdek aile silüeti	Piktogram	Kav	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	2	1
Mutlu aile, aralıklı doğum, sağlıklı çocuklar için aile planlaması	Piktogram ve slogan	Tekel	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	1	1
Sağlıklı çocuklar için aile planlaması	Piktogram ve slogan	Malazlar (Yak-Çıra)	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	2	1
Genel Toplamlar					17	4

Piktogram kullanılmış olan örneklerde imal yılı bilgisi bulunmadığı için tarih atama sürecinde ilk aşama olarak TS 3778 ibaresinin varlığı/yokluğu değerlendirilmiştir. 1986 tarihli Kav serisinde TS 3778 ibaresi yer aldığı için, kutu üstünde bu kibrit standardı ibaresi bulunmayan Kav markalı örnekler göreceli olarak 1986 yılı öncesine tarihlenir.

İkinci aşama olarak 1986 yılı öncesine ait filateli konulu web tabanlı kataloglar incelenerek PTT Genel Müdürlüğü'nün 1983 Yılı Pul Emisyon Programında⁶ "Aile Planlaması ve Ana Çocuk Sağlığı" konu başlığının yer aldığı ve 12.01.1983 tarihinde 1983 yılının 1. Serisi⁷ olarak dolaşıma sunulan iki ayrı posta pulu bulunduğu belirlenmiştir. Bu tespitten yola çıkılarak Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın 1983 yılındaki faaliyetleri incelenmiştir.

Aile planlaması kavramına 1982 Anayasası'nın 41. Maddesinin ikinci fıkrasında vurgu yapılmış ve Anayasa'nın kabul edilmesinden kısa süre sonra 10 Nisan 1965 tarihli 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun revize edilerek 24.05.1983 tarihli 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun⁸ kabul edilmiştir (Koç ve Diğerlerinden akt. Oktay, 2014: 41-42). 25 Ekim 1984 tarihinde dönemin Hükümeti ile Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) arasında "Kalkınmada Öncelikli 17 İilde Aile Planlaması ve Ana

⁶ Ömer Alp tarafından 15.03.2018 tarihinde web sayfasına yüklenmiş olan web kataloğunda yer alan 1980-1989 yılı emisyonları incelenerek ilgili konu başlığı ve pullar tespit edilmiştir (<https://koleksiyonodasi.com/1980-1989-yili-emisyonlari/>, Erişim Tarihi: 30.03.2022).

⁷ 1983-01-01 no'lu 10 Lira ve 1983-01-02 no'lu 35 Lira nominal değerli Aile Planlaması ve Ana Çocuk Sağlığı konulu pul serisi (<https://pulhane.com/PulSayfalari/K1980-1984.html>, Erişim Tarihi: 03.03.2022).

⁸ 27 Mayıs 1983 Tarihli ve 18059 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Çocuk Sağlığı Hizmetlerinin Bütünleştirilmesi ve Güçlendirilmesi” konulu proje⁹ imzalanmıştır. Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü bu projenin uygulayıcı ve koordinasyon organı olarak belirlenmiştir.

Bu bilgiler doğrultusunda, imal yılı bilgisi belirtilmemiş olan Tekel, Kav ve Malazlar (Yak-Çıra) markaları örneklere araştırma makalesinin yazarları tarafından 1983-1985 tarih aralığı atanmıştır. Analiz ve tarih atama süreci sonucunda, örnekleme aile planlaması konulu sosyal mesaj içeren 1986 tarihli 1 seri ve 1983-1985 tarihli 3 seri olduğu tespit edilmiştir.

1.2. Talassemi ile Savaşım Konulu Kibrit Kutuları

Bu araştırma makalesinin yazarları, incelenen koleksiyonda yer alan 4 adet kibrit kutusu (Figür 2) üzerinde basılı olan TADAD (Talassemi Dayanışma Derneği)¹⁰ ibaresinden yola çıkarak derneğin genel başkanı Opr. Dr. Duru Malyalı ile 21 Mart 2022 tarihinde irtibata geçmişlerdir. 3 saatlik kişisel görüşme sonucunda Talassemi İle Savaşım konulu serinin Opt. Dr. Duru Malyalı'nın kişisel çabalarıyla hazırlanmış olduğu 10 farklı bilgilendirme mesajını içerdiği ve 1996 yılında Malazlar A.Ş. tarafından kibrit kutuları üzerine basıldığı bilgisi edinilmiştir (D. Malyalı, kişisel görüşme, Mart 21, 2022). Opt. Dr. Duru Malyalı, 10 farklı mesaj içeren kibrit kutusu serisini 24 Mart 2022 tarihinde Haluk Sağlantı Kibrit Kutusu Koleksiyonuna bağışlamıştır. Bu bağış sayesinde Talassemi İle Savaşım konu başlığı altında incelenen örnek sayısı 14 adet olmuştur.

Figür 2. Talassemi ile savaşım konulu örnekler

Örneklerin ön yüzünde Talassemi hastalığının lösemi ile ilgisi olmayan kalıtsal bir kan hastalığı olduğu, ülkemizin Talassemi kuşağı içinde yer aldığı, taşıyıcıların bilinmesinin hastalığın engellenmesinde önemli olduğu, evlenmeden önce yapılan testlerle taşıyıcılığın belirlenebildiği, hastalığın

⁹ İlgili TUR/84/POI numaralı proje anlaşmasının detayları ve Türkçe metni için bkz. (Resmi Gazete, 17 Şubat 1985, Sayı: 18669, s.1-46).

¹⁰TADAD Talassemi Dayanışma Derneği Talassemili aileler tarafından İstanbul'da 1988 yılında kurulmuş ve kısaca TADAD olarak isimlendirilmiştir. Amacı; Talassemi taşıyıcıları ve Talassemili'leri bir araya toplayıp onlara yardımcı olmak, Talassemi konusunda toplumumuza bilgilendirici yayınlar hazırlamak ve toplumumuza Talassemi bilincini yerleştirmek, Talassemi taşıyıcılarının saptanması için tarama programları düzenlemek veya destek sağlamaktır (TADAD Genel Merkez, Talassemili'ler ve Aileleri İçin Desferal'in Evlerinde Kullanım Kılavuzu, Kasım 1997, Taysar Ofset, İstanbul)

belirtileri, tedavinin önemi ve tedavi yöntemleri hakkında bilgiler içeren cümleler yer almaktadır. Bilgi cümlelerinin altında TADAD Genel Merkezinin iletişim numaraları konumlandırılmıştır. Arka yüzde TADAD kurumsal logosu ve derneğin amacını ifade eden “Thalassemi ile Savaşımıdır” sloganı yer almaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Thalassemi ile savaşım konulu kibrit kutuları üzerindeki değişkenlerin analizi

Mesaj İçeriği	Mesaj Türü	Marka	Tarih	İlgili Kurum / Kuruluş	Adet	Seri
(Ön yüz) Sağlıklı bir kuşak için, Lösemi ile ilgisi olmayan Thlassemi’yi birlikte öğrenelim. (Arka yüz) TADAD “Thalassemi ile savaşımıdır”	Bilgi Cümlesi	Yak-Malazlar	Belirtilmemiş	TADAD	2	1
(Ön Yüz) Thalassemi nedir? Nasıl önlenir ve nasıl tedavi edilir? (Arka yüz) TADAD “Thalassemi ile savaşımıdır”					2	
(Ön Yüz) Thalassemi Ülkemizde sık görülen önlemi alınabilir, kalıtsal bir kan hastalığıdır. (Arka yüz) TADAD “Thalassemi ile savaşımıdır”					1	
(Ön Yüz) Thalassemi, hayatın ilk 3 ayından sonra, kansızlıkla belirir. Tedaviye başlanmazsa çocuk kaybedilir. (Arka yüz) TADAD “Thalassemi ile savaşımıdır”					1	
(Ön Yüz) Ülkemiz “Thalassemi Kuşağı” içindedir. “Thalassemi Taşıyıcısı” olabilirsiniz. Doktorunuza uyarıcı olunuz. (Arka yüz) TADAD “Thalassemi ile savaşımıdır”					1	
(Ön Yüz) “Thalassemi Taşıyıcılarının” bilinmesi, Thalassemi doğumunu engeller. (Arka yüz) TADAD “Thalassemi ile savaşımıdır”					1	
(Ön Yüz) Gençler, sağlıklı bir gelecek için ‘evlenmeden önce’ “Thalassemi Kan Testi” yaptırınız (Arka yüz) TADAD “Thalassemi ile savaşımıdır”					2	
(Ön Yüz) “Thalassemi Taşıyıcı” iseniz sizde veya soyunuzda Thalassemi doğabilir. (Arka yüz) TADAD “Thalassemi ile savaşımıdır”					2	
(Ön Yüz) “Doğum Öncesi Tanı” ile Thalassemi doğumunu durdurabilirsiniz. (Arka yüz) TADAD “Thalassemi ile savaşımıdır”					1	
(Ön Yüz) “Thalassemi Tedavisi”, ayda bir, 1 torba kan ve her gece ‘desferal’in cilt altından verilmesidir. (Arka yüz) TADAD “Thalassemi ile savaşımıdır”					1	
Genel Toplamlar					14	1

Opt. Dr. Duru Malyalı, kibrit kutuları üzerinde yer alan sosyal mesaj serisinin hedef kitleye ulaşması sonucunda yurt içinden ve yurt dışından çok sayıda Thalassemi ve Ailesinin, bu kibrit kutuları üzerinde belirtilmiş olan numaralar aracılığıyla TADAD Genel Merkezi ile iletişime geçtiklerini belirtmiştir (D. Malyalı, kişisel görüşme, Mart 21, 2022).

1.3. Verem Savaşı Konulu Kibrit Kutuları

Verem savaşı konu başlığı altında 2 adet örnek incelenmiştir. Farklı fon rengi üzerine çerçeve içinde

yerleştirilmiş benzer kompozisyonlar Verem Savaşı Daire Başkanlığı T.C. SSYB amblemini ve tipografik öğelerle hedef kitleye iletilen iki farklı sosyal mesajı içermektedir (Figür 3).

Figür 3. Verem savaşı konulu örnekler

Mavi fon renkli örnek üzerinde hastalığın belirtisi konusunda farkındalık yaratan bilgilendirme cümlesi yer alırken; turuncu fon renkli örnek üzerindeki mesaj hastalıktan korunma yöntemini anlatan bir slogan niteliğindedir (Tablo 4).

Tablo 4. Verem savaşı konulu kibrit kutuları üzerindeki değişkenlerin analizi

Mesaj İçeriği	Mesaj Türü	Marka	Tarih	İlgili Kurum / Kuruluş	Adet	Seri
Veremin en önemli belirtisi geçmeyen öksürüktür	Bilgi cümlesi	Tekel	Belirtilmemiş	Verem Savaşı Daire Başkanlığı T.C. SSYB	1	1
Bulunduğun yeri havalandır Verem mikrobunu kov	Bilgi cümlesi				1	
Genel Toplamlar					2	1

İmal yılı ibaresi içermeyen bu iki örneğin tarihlendirme sürecinde ilgili kurum/kuruluş'un amblemi değerlendirilmiştir. İlk aşama olarak "SSYB" ibaresi araştırılarak imal yılı üst sınırı; ikinci aşama olarak "Verem Savaşı Daire Başkanlığı" ibaresi araştırılarak imal yılı alt sınırı belirlenmiştir.

1980-2000 yılları arasında çıkarılan çok sayıda Kanun Hükmünde Kararnameyle bakanlığın örgütlenmesi ve sorumluluklarıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan biri de 1989 yılında çıkarılan KHK ile bakanlığın adının değiştirilmesidir (Kasapoğlu, 2016: 142). 24.01.1989 tarihli ve 356 sayılı KHK¹¹ ile "Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı" ibaresi, "Sağlık Bakanlığı" olarak değiştirilmiştir. Bu bilgi, SSYB ibaresi içeren kibrit kutularının 24.01.1989 tarihinden önce imal edildiğini göstermektedir.

1983 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 181 No'lu KHK¹² ile değişiklikler yapılarak "Verem Savaşı Genel Müdürlüğü" "Verem Savaşı Daire Başkanlığı"na dönüştürülmüştür (Özcan, 1989: 24) Bu bilgi, Verem Savaşı Daire Başkanlığı ibaresi içeren kibrit kutularının 14.12.1983 tarihinden sonra imal edildiğini göstermektedir.

Bu veriler ışığında verem savaşı konulu Tekel markalı kibrit kutusu serisine araştırma makalesinin yazarları tarafından 1984-1988 tarih aralığı atanmıştır.

Verem Savaşı Programı kapsamında etkin şekilde gerçekleştirilen eğitim, propaganda, koruma, erken tanı, tedavi ve sosyal yardım çalışmaları sonucunda 1975 yılından sonra veremin önemini kaybettiği görüşü hâkim olmaya başlamıştır (Sakarya, 2008: 13). Ancak, 1980'li yılların ortalarına kadar bir sorun olmaktan çıkan verem, bu tarihten itibaren gittikçe artan şekilde dünyada ve Türkiye'de önemli olmaya

¹¹ Resmi Gazete, 2 Mart 1989, Sayı: 20096 M, s: 24 (Erişim Tarihi: 06.04.2022)

¹² Resmi Gazete, 14 Aralık 1983, sayı:18251 M, s:199 (Erişim Tarihi: 06.04.2022)

başlamıştır (Erkan, 1996: 295). SSYB Verem Savaşı Daire Başkanlığı tarafından hazırlanmış sosyal mesajları içeren bu kibrit kutuları 1980'lerin ortasında tekrar gündeme gelen verem hastalığıyla ilgili toplumsal farkındalığı artırmaya yöneliktir.

1.4. Türkiye Aşı Kampanyası Konulu Kibrit Kutuları

Örnekleme aşısı kampanyası konulu sosyal mesaj içeren 6 adet kibrit kutusu bulunmaktadır. Marka kimliğine yönelik öğeler incelendiğinde aşısı kampanyası konulu sosyal mesajların Kav ve Malazlar (Yak) olmak üzere 2 farklı kibrit işletmesi tarafından imal edilen kibrit kutuları üzerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır (Figür 4).

Figür 4. Aşı kampanyası konulu örnekler

Farklı markalı iki ayrı seride “Sağlıklıyız Çünkü Aşılıyız” sloganının ortak olarak kullanıldığı görülmektedir. Kav markalı örneklerde tek renk fon üzerindeki kompozisyonda oval bir çerçeveye içine yerleştirilmiş slogana ve ilgili kurum S.S.Y.B. ibaresine, elipsin ortasına resmedilmiş erkek ve kız çocuk başlarından oluşan piktogram eşlik etmektedir. Yak-Malazlar markalı örnekte ise lacivert zeminin merkezine konumlandırılmış turuncu daire üzerinde birbirlerine sarılmış halde resmedilmiş ayakta duran kız ve erkek çocuk bulunmaktadır. Lacivert zemin üzerine konumlandırılmış slogana, turuncu daire çevresine konumlandırılmış “Türkiye Aşı Kampanyası-1985” açıklaması eşlik etmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. Aşı kampanyası konulu kibrit kutuları üzerindeki değişkenlerin analizi

Mesaj İçeriği	Mesaj Türü	Marka	Tarih	İlgili Kurum / Kuruluş	Adet	Seri
Sağlıklıyız, çünkü aşılıyız Türkiye Aşı Kampanyası- 1985	Slogan& görsel	Yak- Malazlar	1985	Belirtilmemiş	3	1
Sağlıklıyız, çünkü aşılıyız	Slogan&piktogram	Kav	Belirtilmemiş	S.S.Y.B.	3	1
Genel Toplamlar					6	2

Yak-Malazlar markalı örneklerin arka yüzünde imal tarihi 1985 olarak belirtilmiş vaziyettedir. Kav markalı serilerin üzerinde herhangi bir tarih ibaresi yer almamasına rağmen, ön yüzde yer alan oval kompozisyonun PTT tarafından üretilen flam damgalı¹³ zarf üzerinde kullanıldığı bir örnek tespit edilmiştir¹⁴. Oval flam damganın sağında yer alan dairesel damgada 28.08.1985 tarihi göze çarpmaktadır.

¹³ Mesaj veya slogan içeren posta damgası

¹⁴ Bu zarf üzerinde en solda “Sağlıklıyız Çünkü Aşılıyız” sloganlı SSYB logolu oval damga, ortada “Ulus-Ankara- 28.8.85-A362” ibarelerini içeren yuvarlak damga ve sağda “Türkiye Cumhuriyeti Postaları 000500 kuruluş H0160” ibarelerini içeren dikdörtgen damga yer almaktadır. <https://www.gittigidiyor.com/koleksiyon/1985-tip-saglik-konulu-flam-damgali-zarf->

Bu veri ışığında Kav markalı seri bu çalışmanın yazarları tarafından 1985 yılına tarihlenmiştir.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından 1981 yılında Genişletilmiş Bağışıklama Programı (GBP) uygulamaya konmuş ve 1985 yılında başlatılan “Türkiye Aşı Kampanyası” ile bağışıklama konusundaki çalışmalar hızla ilerlemiştir (Orhon, 2020: 9).

1.5. Organ Bağışı Konulu Kibrit Kutuları

Örnekleme organ bağışı konulu sosyal mesaj içeren 4 adet kibrit kutusu yer almaktadır. Kutular tamamen aynı oldukları için temsili olarak tek bir kutu incelenmiştir (Figür 5).

Figür 5. Organ bağışı konulu örnek

Temsili örneğin ön yüzünde beyaz renk fon üzerinde Türkiye Böbrek Nakli ve Diyaliz Hastalarına Hizmet Vakfı¹⁵, vakfın amblemi ve kuruluş yılı gibi sembolik ve tipografik öğeler; kırmızı fon üzerinde ise ilk slogan yer almaktadır. Arka yüzde yer alan değişkenler incelendiğinde kutunun Malazlar A.Ş. tarafından Yak markasıyla 1997 yılında imal edilerek piyasaya sürüldüğü anlaşılmaktadır. Vakfın açık adresi, telefonu ve fax numarasını içeren detaylı iletişim bilgileri yanı sıra iki ayrı sosyal mesaj daha kutunun arka yüzüne basılmıştır. Organ bağışı konulu örnek, 3 sosyal mesaj birden içermesi açısından çalışma kapsamında incelenen diğer örneklerle göre farklılık göstermektedir (Tablo 6).

Tablo 6. Organ bağışı konulu kibrit kutuları üzerindeki değişkenlerin analizi

Mesaj İçeriği	Mesaj Türü	Marka	Tarih	İlgili Kurum / Kuruluş	Adet	Seri
(Ön yüz) Bağışlanan organ filizlenen candır	Slogan	Yak-Malazlar	1997	Türkiye Böbrek Nakli ve Diyaliz Hastalarına Hizmet Vakfı	4	1
(Arka yüz) En ulvi bağış, organ bağışıdır	Slogan					
(Arka yüz) Kronik böbrek yetmezliğinin geçici tedavisi diyaliz, kesin ve en etkili tedavisi ise böbrek naklidir	Bilgi cümlesi					
Genel Toplamlar					4	1

Tablo 6’te yer alan analize göre örnekleme bu konu başlığının 1997 yılında 1 kez Yak-Malazlar tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Organ bağışı konusunda Türkiye’de yaşanan sıkıntılara yönelik literatür taraması sonucunda 1997 yılında trajik bir olay gerçekleştiği görülmüştür. Karaciğer nakli için bekleyen genç bir gazeteci uygun organ bulunmuş olmasına rağmen uygulanan prosedürdeki birkaç saatlik gecikme esnasında bünyesinde

¹⁵ [5_pdp_66450368](https://www.tonv.org.tr) (Erişim Tarihi: 10.04.2022)

¹⁵ 1995 yılında Türkiye Böbrek Nakli ve Diyaliz Hastalarına Hizmet Vakfı olarak kurulan vakıf, 2013 yılı mart ayından itibaren Türkiye Organ Nakli Vakfı adıyla hizmet vermeye başlamıştır (<https://www.tonv.org.tr>, Erişim Tarihi: 16.03.2022).

gelişen enfeksiyon nedeniyle hayatını kaybetmiştir (Parlak, 2009: 216-217). Medya bu konuyu Ekim 1997-Kasım 1997 tarihleri arasında iki ay süreyle gündemde tutarak toplumun duyarlılığını sağlamıştır. Kitle iletişim araçlarında verilen bilgiler yanı sıra dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in toplumu organ bağıışı konusunda duyarlı olmaya çağırması, Sağlık Bakanlığı'nın kampanya başlatması, sanatçıların organlarını bağışlamaları ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılan açıklamalar ile bu duyarlılığın sürmesi sağlanmıştır (Er, 1998: 181-182).

1.6. Kan Bağıışı Konulu Kibrit Kutuları

Kan bağıışı konu başlığı altında 7 adet örnek yer almaktadır. Marka kimliğine dair değişkenler değerlendirildiğinde Tekel, Türkay ve Kav markalı kutular üzerinde bu konu başlığının kullanıldığı görülmektedir (Figür 6).

Figür 6. Kan bağıışı konulu örnekler

Farklı markalara ait bu örnekler üzerinde 3 farklı slogan ve Türkiye Kızılay Derneğinin kan damlası şeklinde olan logo kullanılmıştır. Örnekler üzerinde imal yılı ibaresi bulunmamaktadır (Tablo 7). Kan bağıışı konulu serilere tarih atama sürecinde ilk aşama olarak kutuların arka yüzlerindeki kibrit işletmesi kurumsal kimliğine yönelik değişkenler incelenmiştir. Sarı fon renkli Kav markalı örnek (Resim 7) üzerindeki kompozisyon Resim 5'te görülen Türkiye Aşı Kampanyası konulu örnek ile benzerlik göstermektedir. Bunun yanı sıra TS 3778 ibaresi içermeyen Kav markalı seriler 1986 yılı öncesine tarihlenir (Figür 1). Bu bilgiler ışığında Kav markalı örneğin 1986 yılı öncesi imal edilmiş olduğu belirlenmiştir. Tarihlendirme sürecinde ikinci aşama olarak Türkay markalı örnek değerlendirilmiştir. Arka yüzde yer alan değişkenler incelendiğinde bu örneğin İstinye - İstanbul'da faaliyet gösteren ve Koç Grubu iştiraklerinden biri olan Türkay Endüstri ve Ticaret A.Ş. tarafından işletilen fabrikada imal edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. İstinye'de yer alan bu kibrit fabrikası 1980'lerin sonuna dek faaliyet göstermiştir. Tarihlendirme sürecinde üçüncü aşama olarak 1980'li yıllarda Kızılay ve kan bağıışı konusundaki faaliyetler, kampanyalar ve konuyla ilgili kanunlar incelenmiştir.

Tablo 7. Kan bağıışı konulu kibrit kutuları üzerindeki değişkenlerin analizi

Mesaj İçeriği	Mesaj Türü	Marka	Tarih	İlgili Kurum / Kuruluş	Adet	Seri
İhtiyacınız olunca bulmak için sağlamken Kızılay'a kan ver	Slogan	Tekel	Belirtilmemiş	Türkiye Kızılay Derneği	2	1
Kan hayattır	Slogan	Türkay	Belirtilmemiş	Türkiye Kızılay Derneği	3	1
Kızılay'a kan bağıışı en büyük yardım en büyük sevaptır	Slogan	Kav	Belirtilmemiş	Türkiye Kızılay Derneği	2	1
Genel Toplamlar					7	3

Türkiye Kızılay Derneği bünyesinde 1983 yılında Kan Hizmetleri Müdürlüğü kurulmuş ve güvenli kan temini için önemli bir adım atılarak 1983 tarihli 2857 sayılı ‘‘Kan ve Kan Ürünleri Kanunu’’ yürürlüğe konmuştur (Türk Kızılayı, 2016: 9). Kan bağıışı konulu kibrit kutusu serilerinin bu kanunun yürürlüğe konmasıyla ilgili olabileceğı bu çalışmanın yazarları tarafından düşünülmektedir.

1.7. İşçi Sağlığı Konulu Kibrit Kutuları

İşçi sağlığı konu başlığı altında 61 adet örnek incelenmiştir. Örneklem kapsamında en çok sayıda kibrit kutusu içeren başlıktır. Kutuların ön ve arka yüzlerindeki değişkenler incelendiğinde işçi sağlığı konulu sosyal mesajların Kav, Tekel, Malazlar ve Yak (Malazlar) markalı kibrit kutuları aracılığıyla piktogram veya karikatür ile desteklenmiş olan sloganlarla hedef kitleye iletildiğı görülmektedir. Aynı markanın tamamen aynı kompozisyonu farklı yıllarda tekrar kullanmış olduğı ve farklı markaların farklı yıllarda çok benzer görseller kullanmış olduğı göze çarpmaktadır (Figür 7).

Figür 7. İşçi sağlığı konulu örnekler

Değişken analiz tablosundaki veriler incelendiğinde imal tarihi kutu üzerinde belirtilmiş olan 1989, 1990, 1993, 1996, 1997, 1998 tarihli 9 adet seri; imal tarihi belirtilmemiş 3 adet seri olmak üzere, toplam 12 kibrit kutusu serisi üzerinde işçi sağlığı konulu sosyal mesaj yer aldığı belirlenmiştir (Tablo 8).

Tablo 8. İşçi sağlığı konulu kibrit kutuları üzerindeki değişkenlerin analizi

Mesaj İçeriği	Mesaj Türü	Marka	Tarih	İlgili Kurum /	Adet	Seri
Elektrik arızalarını elektrikçilere bırakın!	Slogan&görsel	Yak (Malazlar)	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	1	1
Kaza geliyorum der					1	
Emniyetiniz için maskesiz çalışmayınız	Slogan& görsel	Malazlar	1989	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B	3	1
Sağlıklı bir toplum için önce temizlik					4	
Parmaklarınız sizindir. Koruyucu eldivenlerinizi giyiniz					2	
Korunmak gülünç bir şey değildir!					3	
Elektrik arızalarını elektrikçilere bırakın!	Slogan& görsel	Malazlar	1990	Ç.S.G.B.	4	1
Dikkatli çalış! Görünmez kaza dediğin senin görmediğindir					2	
İlk yardım hayat kurtarır					2	
Küçük ihmaller büyük tehlike doğurur					2	
Korunmak gülünç bir şey değildir!	Slogan& görsel	Malazlar	1996	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B	1	1
Parmaklarınız sizindir. Koruyucu eldivenlerinizi giyiniz					1	
Emniyetiniz için maskesiz çalışmayınız					1	
Sağlıklı bir toplum için önce temizlik					1	
Sağlıklı bir toplum için önce temizlik	Slogan& görsel	Malazlar	1997	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B	1	1
Görmek hayattır. Gözlerinizi koruyunuz...	Slogan& görsel	Kav	1989	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B	1	1
İş başında ve tehlikeli yerlerde sigara içmeyiniz	Slogan& görsel	Kav	1990	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B	1	1
Baretini tak, rahatına bak					1	
Yüz siperi kullan					1	
Gözlerin her şeyindir onları koru.					1	
Emniyetiniz için maskesiz çalışmayınız	Slogan& görsel	Kav	1993	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B	1	1
Sağlıklı bir toplum için önce temizlik					1	
Sağlıklı bir toplum için önce temizlik	Slogan& görsel	Kav	1998	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B	1	1
Emniyetiniz için maskesiz çalışmayınız					1	
Yüz siperi kullan					1	
Baretini tak, rahatına bak					1	
İş başında ve tehlikeli yerlerde sigara içmeyiniz					1	
Parmaklarınız sizindir. Koruyucu eldivenlerinizi giyiniz					1	
İş ayakkabısı kullan					1	
Ateşi su ile söndürmeyiniz					1	
Gözlerin her şeyindir onları koru.	Slogan& görsel	Kav	Belirtilmemiş	İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Enstitüsü	4	1
Kulaklığımı kullanırsan kulağımı korursun					2	
Görünmez kaza dediğin senin görmediğindir	Slogan& görsel	Tekel	1996	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B	4	1
Kazayı insanlar yapar					1	
Önce temizlik ve düzen sonra iş	Slogan&	Tekel	Belirtilmemiş	Ç.S.G.B. /	3	1

Bozuk malzeme ile çalışma	görsel		miş	İ.S.D.B	1	
Baretiniz düşen parçaya karşı sigortanızdır					3	
Genel Toplamlar					61	12

İmal tarihi belli olmayan sarı fon renkli Kav serisi üzerinde, diğer serilerden farklı olarak, “İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Enstitüsü” ibaresi yer almaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlı olan kuruluş Türk Hükümeti, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Özel Fon İdaresi ve Uluslararası Çalışma Teşkilatı (İLO) temsilcileri tarafından imzalanan proje gereği 1 Ağustos 1969 tarihinde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Eğitim Araştırma Merkezi Adı altında kurulmuş olup, 1982 yılında Enstitü haline getirilmiştir (Paya, 1987: 71). Bu bilgiler ışığında “İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Enstitüsü” ibareli serinin 1982 yılı sonrasında imal edildiği belirlenmiştir. Tarih atama sürecinde ikinci aşama olarak TS 3778 ibaresinin varlığı/yokluğu değerlendirilmiştir. Kutu üstünde bu kibrit standardı ibaresi bulunmayan Kav markalı örnekler göreceli olarak 1986 yılı öncesine tarihlenir (Figür 1). Bu verilerden yola çıkılarak “İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Enstitüsü” ibareli Kav serisine bu çalışmanın yazarları tarafından 1982-1985 tarih aralığı atanmıştır.

1.8. Diş Sağlığı Konulu Kibrit Kutuları

Örneklem kapsamında diş sağlığı konusunda sosyal mesaj içeren toplam 3 adet kutu incelenmiştir. Kutu üzerindeki değişkenler incelendiğinde bu konuyla ilgili mesajların 1989 ve 1981 tarihlerinde Tekel tarafından imal edilmiş kutular üzerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır (Figür 8).

Figür 8. Diş sağlığı konulu örnekler

1989 imal tarihli örneğin her iki yüzünde beyaz zemin üzerine TDB (Türkiye Diş Hekimleri Birliği)¹⁶ amblemi eşliğinde slogan türünde sosyal mesaj konumlandırılmıştır. Kırmızı fon renkli örnek incelendiğinde slogan türündeki mesajın stilize edilmiş lekesel bir grafik öge ile desteklendiği görülmektedir. Kompozisyonadaki diğer değişkenler tipografik öğeler incelendiğinde bu örneğin 1981 yılında Ağız-Diş Sağlığı Haftası kapsamında imal edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. (Tablo 9).

¹⁶ TDB (Türkiye Diş Hekimleri Birliği) Anayasasının 135.inci maddesinde tanımlanan “kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları” kapsamında 7 Haziran 1985 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan 3224 sayılı “Türk Dişhekimleri Birliği Kanunu” ile kurulmuş bir meslek örgütüdür https://www.tdb.org.tr/menu_goster.php?Id=1, Erişim Tarihi: 05.04.2022)

Tablo 9: Diş sağlığı konulu kibrit kutuları üzerindeki değişkenlerin analizi

Mesaj İçeriği	Mesaj Türü	Marka	Tarih	İlgili Kurum / Kuruluş	Adet	Seri
(Ön yüz ve arka yüz) Sağlam diş Sağlıklı vücut	Slogan	Tekel	1989	TDB İstanbul Diş Hekimleri Odası	2	1
Bakımlı dişim kaygısız başım	Slogan & görsel	Tekel	1981	Belirtilmemiş	1	1
Genel Toplamlar					3	2

1.9. Engellilere Yönelik Sosyal Mesaj İçeren Kibrit Kutuları

2001 yılı imal tarihli Tekel markalı iki adet örnek üzerinde engellilere yönelik iki farklı sosyal mesaj bulunmaktadır (Figür 9).

Figür 9. Engellilere yönelik sosyal mesaj içeren örnekler

Kırmızı renkli şerit üzerine engelli vatandaşları motive etmeye yönelik bir slogan; mavi şeritli örnek üzerine ise akraba evliliğinin sonuçlarıyla ilgili bilgilendirme içeren bir slogan yer almaktadır. İki örnekte de beyaz fon rengi üzerine “T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı” ibaresi, kurumun kuruluş yılı (1997) ile açık ismini içeren amblemi, ücretsiz özürlü danışma hattı olan Alo-Özdanış’a ait telefon numaraları konumlandırılmıştır (Tablo 10).

Tablo10. Engellilere yönelik mesajlar içeren kibrit kutuları üzerindeki değişkenlerin analizi

Mesaj İçeriği	Mesaj Türü	Marka	Tarih	İlgili Kurum / Kuruluş	Adet	Seri
(Ön yüz) Akraba evliliğinden uzaklaş, sağlıklı çocuklarla kucaklaş	Slogan	Tekel	2001	T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı	1	1
(Ön yüz) Özrün bahanen değil azmin olsun	Slogan				1	
Genel Toplamlar					2	1

Tekel markalı iki örneğin de aynı tarihte imal edilmiş olması ve kompozisyon öğelerindeki benzerlik göz önünde bulundurulurken örneklem kapsamında 2001 yılında engellilere yönelik sosyal mesaj içeren 1 adet seri üretildiği söylenebilir.

Bulgular

Sağlık konulu 9 başlık altında yer alan 116 örneğin içerik analizi sonucunda elde edilen veriler Tablo

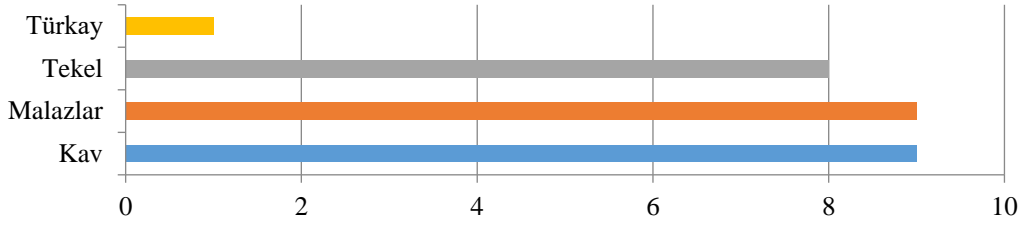
11'e işlenmiştir. Tablodaki (*) ibareli kurum/kuruluş verileri, örnekler üzerinde basılı vaziyette olmamasına rağmen, bu çalışmanın yazarları tarafından konuyla ilgi olabileceği tespit edilen kurum/kuruluşu temsil etmektedir. Tablodaki (*) ibareli tarih verileri, örnekler üzerinde basılı vaziyette olmamasına rağmen, kibrit kutuları üzerindeki değişkenler değerlendirilerek, dönemin sosyo-politik ortamı araştırılarak ve efemera çalışmalarına yönelik kaynaklar incelenerek elde edilen veriler doğrultusunda bu çalışmanın yazarları tarafından atanmış olan imal tarihini/aralığını temsil etmektedir.

Tablo 11. Tema, marka, ilgili kurum, tarih, mesaj türü ve mesaj sayısı analiz tablosu

Konu Başlığı	Marka	İlgili Kurum/Kuruluş	Tarih	Mesaj Türü	Mesaj Adedi	Seri Adedi
Aile Planlaması	Kav	TAPV*	1986	Bilgi cümlesi	1	1
	Kav	S.S.Y.B. *	1983-1985*	Görsel	1	1
	Tekel	S.S.Y.B.*	1983-1985*	Slogan& görsel	1	1
	Yak-Çıra-Malazlar	S.S.Y.B.*	1983-1985*	Slogan& görsel	1	1
Thalassemi İle Savaşım	Yak Malazlar	TADAD	1996*	Bilgi cümlesi, slogan	2	1
Verem Savaşı	Tekel	S.S.Y.B.	1983-1988*	Bilgi cümlesi	1	1
Türkiye Aşı Kampanyası	Yak-Malazlar	S.S.Y.B.*	1985	Slogan& görsel	1	1
	Kav	S.S.Y.B.	1985*	Slogan& görsel	1	1
Organ Bağışı	Yak-Malazlar	Türkiye Böbrek Nakli ve Diyaliz Hastalarına Hizmet Vakfı	1997	Bilgi cümlesi, slogan, slogan	3	1
Kan Bağışı	Kav	Türkiye Kızılay Derneği	1983*	Slogan	1	1
	Türkay	Türkiye Kızılay Derneği	1983*	Slogan	1	1
	Tekel	Türkiye Kızılay Derneği	1983*	Slogan	1	1
İşçi Sağlığı	Yak Malazlar	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B.*	Belirlenemedi*	Slogan& görsel	1	1
	Malazlar	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B.	1989	Slogan& görsel	1	1
	Malazlar	Ç.S.G.B.	1990	Slogan& görsel	1	1
	Malazlar	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B.	1996	Slogan& görsel	1	1
	Malazlar	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B.	1997	Slogan& görsel	1	1
	Kav	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B.	1989	Slogan& görsel	1	1
	Kav	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B.	1990	Slogan& görsel	1	1
	Kav	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B.	1993	Slogan& görsel	1	1
	Kav	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B.	1998	Slogan& görsel	1	1
	Kav	İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Enstitüsü	1982-1985*	Slogan& görsel	1	1
	Tekel	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B.	1996	Slogan& görsel	1	1
	Tekel	Ç.S.G.B. / İ.S.D.B.	Belirlenemedi*	Slogan& görsel	1	1
Dış Sağlığı	Tekel	TDB	1989	Slogan	1	1
	Tekel	Belirlenemedi*	1981	Slogan& görsel	1	1
Engellilere Yönelik	Tekel	T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı	2001	Slogan	1	1
Toplam Seri Adedi					27	

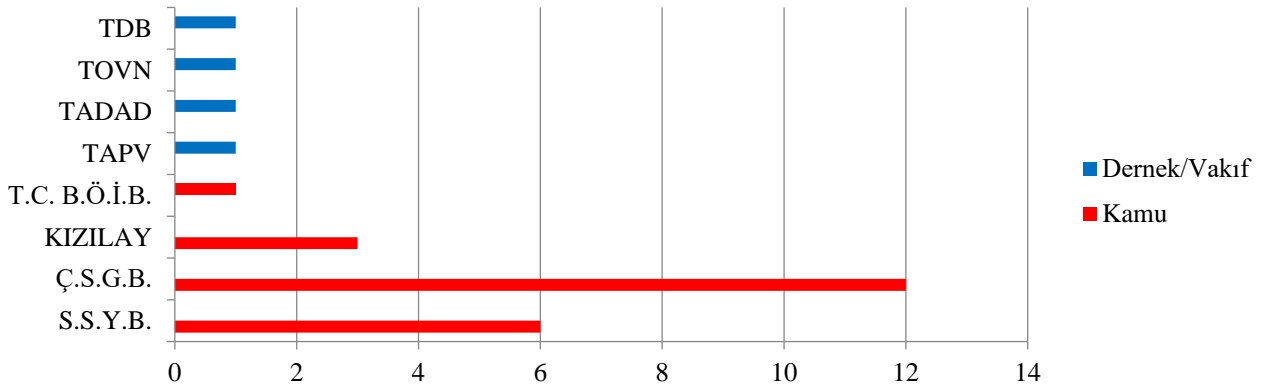
Tablo 11'de yer alan veriler tema kullanım sıklığını, kibrit kutularını kitle iletişim aracı olarak en sık kullanan kurumu, hangi mesaj türünün en çok tercih edildiğini, bir kutu üstünde en çok kaç mesaj iletildiğini ve örneklerin hangi yıllar arasında yoğunlaştığını belirlemek üzere nicel grafikler oluşturmak

için kullanılmıştır. Nicel grafikler hazırlanırken Tablo 11’de Yak-Malazlar ve Yak-Çıra-Malazlar marka ibaresine sahip örneklerin tümü “Malazlar” olarak değerlendirilmiştir.

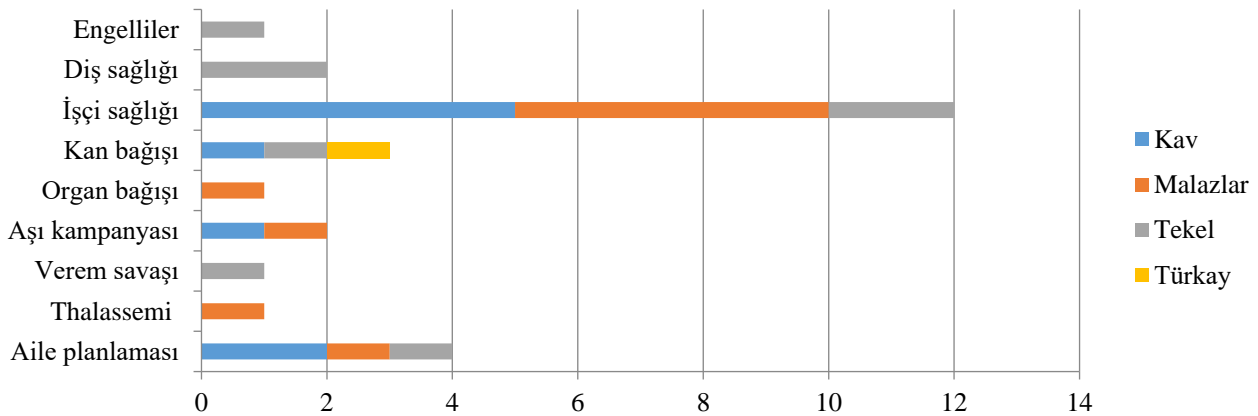
Grafik 1. Kibrit işletmesine göre sağlık konusunun kullanımını gösterir grafik

Grafik 1 değerlendirildiğinde, sağlık konulu sosyal mesajların Malazlar ve Kav kibrit tarafından imal edilen ürünler ile Tekel imalatı kibritler üzerinde benzer yoğunlukta kullanıldığı anlaşılmaktadır.

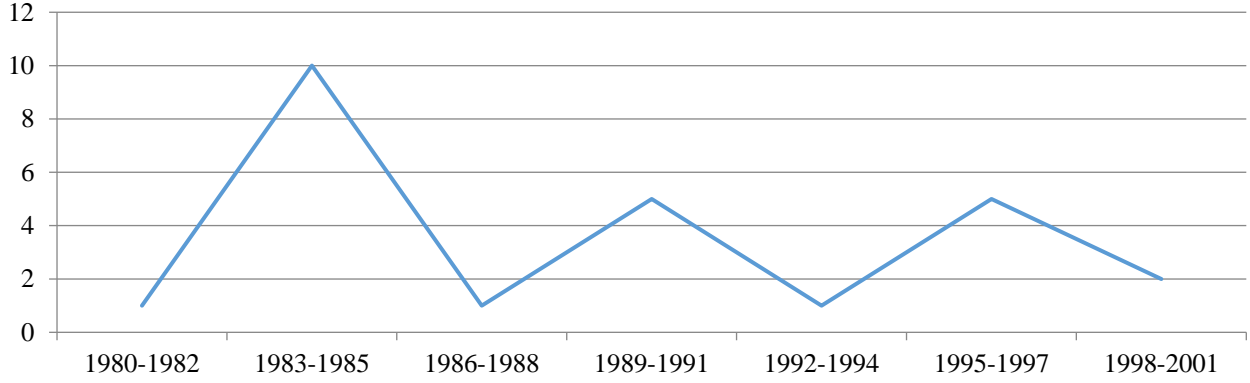
Grafik 2. İlgili kurum/kuruluş yapısına göre kullanımı gösterir grafik

Kamu kurum/kuruluşlarının kibrit kutularını bir kitle iletişim aracı olarak STK'lardan çok daha sık kullandığı Grafik 2'den anlaşılmaktadır.

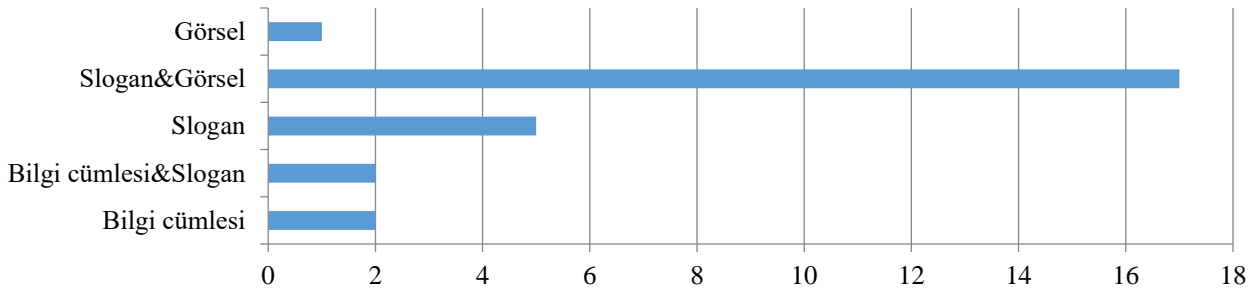
Grafik 3. Konu başlığına göre toplam kullanımı gösterir grafik

Örnekler üzerinde en çok sayıda farklı seride kullanılmış konu başlığı İşçi sağlığıdır. Örneklem kapsamında işçi sağlığı konu başlığı Malazlar tarafından 5, Kav tarafından 5, Tekel tarafından 2 farklı yılda toplam 12 ayrı seri üzerinde kullanılmıştır (Grafik 3).

Grafik 4. Yıllara göre sağlık konu başlığının kullanımını gösterir grafik

Sağlık konulu sosyal mesajlar en yoğun şekilde 1980'lerin ortasında kullanılmıştır. Yaklaşık 5 yıllık periyotlar ile kullanım sıklığının artışı anlaşılmaktadır (Grafik 4).

Grafik 5. Mesaj iletim yönteminin kullanımını gösterir grafik

Sağlık konulu sosyal mesajların hedef kitleye en çok görsellerle desteklenmiş sloganlar aracılığıyla iletildiği görülmektedir (Grafik 5).

Sonuç

Bu çalışma kapsamında Haluk Sağlamtimur Kibrit Kutusu Koleksiyonu'nun bir kısmını oluşturan kibrit kutuları arasından amaca yönelik örneklem seçimiyle belirlenmiş 116 adet kibrit kutusu, ön yüz ve arka yüzlerinde basılmış olan değişkenlerin benzerlik/farklılıklarına göre gruplandırılarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Örneklem çevresinde gerçekleştirilen nitel ve nicel analizlerden elde edilen sonuçlar şunlardır:

Sağlık konu başlığının yıllara göre kullanım sıklığını gösteren grafikteki periyodik pik noktaları, kibrit kutuları üzerindeki sosyal mesajların Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan 5 yıllık Kalkınma Planlarıyla doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir. Sağlık konulu sosyal mesajların

1980'lerin ortasında yoğunlaşmış olması 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra Bakanlık örgütlenmelerindeki değişiklikler, revize edilen veya yeni çıkarılan kanunlar ile sağlık çalışmalarına ve yeni projelere hız verilmiş olmasıyla ilgilidir.

Kamu kurumları tarafından hazırlanan sağlık konulu sosyal mesajlar hem Kamu İktisadi Kuruluşu (KİK) olan Tekel tarafından imal edilen kutular üzerinde hem de özel kibrit işletmeleri olan Malazlar ve Kav imalatı kutular üzerinde benzer yoğunlukta kullanılmışlardır. STK'lar ile ilgili olan sağlık konulu sosyal mesajlar ise özel kibrit işletmeleri olan Malazlar ve Kav imalatı kutular üzerinde kullanılmışlardır.

STK'lar ile ilgili örnekler üzerinde dernek/vakıf kurumsal kimliğinin tanıtılmasına yönelik bilgiler ve detaylı iletişim bilgileri kutu üzerinde belirtilmiştir. Aynı kutu üstünde birden fazla sosyal mesaj kullanımıyla veya seri oluşturacak şekilde farklı bilgi cümleleriyle topluma ulaşılmaya çalışılmışlardır.

Kaynakça

- Arğan Tokay, M. (2007). *Organ Bağışını Artırmada Sosyal Pazarlama Yaklaşımı: Organ Bağışına Yönelik Bir Tutum Araştırması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Becer, E. (1999). *İletişim ve Grafik Tasarım*, Ankara: Dost.
- Er, S. (1998). Doku ve Organ Bağışına İnsancıl Bir Yaklaşım. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 8: 181-191.
- Erkan, M. L. (1996). Tüberkülozun Tarihçesi, Ülkemiz ve Dünyadaki Durumu. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Dergisi*, 13(4): 291-295.
- Güner İ., S. (2020). Tanımlan(a)mayan Belgeler: Efemera. *Geçici Belgelerin Kalıcı Etkisi: I. Uluslararası Efemera Çalışmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 201-210) Ankara: Vekam.
- Kasapoğlu, A. (2016). Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Dönüşümü. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 19(2): 131-174.
- Kocabıyık, E. (2012). *Evolutionary Perspective For Design: Describing The Change In Design Of Cigarette Packages From Turkey*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Oktay Yüksel, E. (2014). Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Uygulanan Nüfus Politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7: 31-53.
- Orhon Şimşek, F. (2020). Genişletilmiş Bağışıklama Programına Her Yönüyle Bakış, *Osmangazi Tıp Dergisi Sosyal Pediatri Özel Sayısı Mart 2020*: 6-14.
- Özcan, C. (1989). *Çubuk Verem Savaşı Dispanseri Çalışmalarının Değerlendirilmesi ve Dispanser Ocak İlişkilerinin Belirlenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Özdağ, N. (2001). Organ Nakli Ve Bağışına Toplumun Bakışı. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 5(2): 46-55.
- Parlak, Ş. (2009). Organ Bağışı ve Organ Naklinde Ortaya Çıkan Sorunlar. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 83: 189-222.
- Paya, D. D. (1987). İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Hizmetlerinin Yürütülmesinde İSGÜM'ün Yeri. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 3(2): 69-73.
- Sakarya Ö., S. (2008). *İzmir İli Tüberküloz Hastalarının Verem Savaş Dispanserlerinde Kayıtlılık Oranları ve Etkileyen Etmenler*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Türk Kızılayı. (2016). *Faaliyet Kitabı*, Kan Hizmetleri Genel Müdürlüğü
- Yiğit, N. ve Sağlamtimur, H. (2020). Taşınır Endüstri Mirası Olarak Kibrit Kutusu: Türkiye Kibrit Endüstrisi'nin Bir Koleksiyon Üzerinden Analizi. *Geçici Belgelerin Kalıcı Etkisi: I. Uluslararası Efemera Çalışmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 336-356) Ankara: Vekam.